

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.096 у Хмельницькому
університеті управління та права імені
Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

кандидатки юридичних наук, доцентки
СЕРДЕЧНОЇ ІРИНИ ЛЕОНІДІВНИ на дисертацію
САЛАЗСЬКОГО Олександра Степановича
на тему: «Зловживання правом як поведінка
учасника цивільних відносин», поданої на здобуття
освітньо-наукового ступеня доктора філософії в галузі знань
08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена тим, що заборона зловживання правом є одним із фундаментальних механізмів забезпечення балансу між свободою здійснення суб'єктивних цивільних прав і необхідністю захисту прав та законних інтересів інших учасників цивільних відносин. Незважаючи на нормативне закріплення відповідної заборони у ст. 13 Цивільного кодексу України, її зміст, ознаки та межі застосування залишаються дискусійними як у доктрині, так і в судовій практиці. Відсутність єдиного підходу до розуміння цієї правової конструкції негативно впливає на забезпечення принципу правової визначеності та єдності правозастосування.

Особливої актуальності дослідження набуває в умовах активного розвитку судової практики, у якій категорія зловживання правом дедалі частіше використовується для оцінки поведінки учасників цивільних правовідносин. Водночас спостерігається тенденція до надмірно широкого тлумачення цього поняття, його фактичного ототожнення з недобросовісною поведінкою,

суперечливою поведінкою, процесуальними зловживаннями та іншими суміжними правовими явищами. Такий підхід створює ризики довільного застосування оціночних категорій та підміни спеціальних цивільно-правових механізмів загальними принципами права.

Наукова актуальність роботи також визначається необхідністю формування цілісної теоретичної моделі зловживання суб'єктивним цивільним правом, яка б ґрунтувалася на системному аналізі цивільного законодавства, сучасних доктринальних підходів і практики його застосування. Вирішення проблем визначення ознак, правової природи, форм та цивільно-правових наслідків зловживання правом має важливе значення для розвитку науки цивільного права, удосконалення механізму реалізації принципу добросовісності та забезпечення належного співвідношення приватної автономії й меж здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Крім того, актуальність дисертації посилюється триваючим процесом оновлення цивільного законодавства України, що обумовлює потребу в науково обґрунтованому переосмисленні інституту заборони зловживання правом. У цьому контексті результати дослідження мають не лише теоретичне, а й вагоме практичне значення, оскільки спрямовані на підвищення правової визначеності, забезпечення передбачуваності судової практики та вдосконалення цивільно-правового регулювання здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Отже, обрана тема дисертаційного дослідження Салазського Олександра Степановича на тему «Зловживання правом як поведінка учасника цивільних відносин» є актуальною, своєчасною та такою, що відповідає потребам сучасної науки цивільного права і правозастосовної практики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. В результаті ознайомлення з дисертаційним дослідженням Салазського Олександра Степановича варто вказати на те, що сформульовані в ній наукові висновки та

рекомендації мають належний рівень достовірності та обґрунтованості, що вимагаються від досліджень рівня доктора філософії. Салазський О.С. чітко і лаконічно визначив мету і завдання дисертаційної роботи. Для досягнення поставленої мети і реалізації завдань роботи дисертант використав широкий спектр методів дослідження.

Текстовий виклад дисертаційної роботи має традиційну структуру і містить необхідні розділи: анотацію, вступ, чотири розділи, дев'ять підрозділів результатів власних досліджень, висновки, список використаних джерел і додатки. Такий підхід до структурування змісту дослідження виглядає цілком логічним, адже дозволив здобувачу розкрити завдання, що були обрані для дослідження, а саме: 1) виявлення ознак зловживання правом, передбачених актами цивільного законодавства; 2) виявлення ознак інших форм зловживання правом у цивільному праві; 3) аналіз випадків зловживання правом, передбачених в інших, ніж Цивільний кодекс України нормативно-правових актах; 4) вирішити питання допустимості застосування ознак зловживання правом, передбачених в інших ніж Цивільний кодекс України нормативно-правових актах до цивільних відносин як ознак інших форм зловживання; 5) систематизація наявних поглядів на проблему зловживання правом; 6) моделювання теоретичного визначення зловживання правом з позиції політики цивільного права; 7) аналіз наслідків, що застосовуються до особи, яка зловживає своїм правом, передбачених цивільним законодавством; 8) аналіз судової практики та законодавчих підстав використання конструкції зловживання правом як підстави визнання правочину недійсним; 9) вироблення пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання наслідків зловживання особою своїм правом.

Виклад матеріалу в дисертаційному дослідженні структурований та взаємопов'язаний між собою. У науковій роботі на підтвердження теоретичних положень використано судову практику, автор висловлює власне бачення

деяких питань, що свідчить про наукову спроможність самостійного опрацювання теми.

Отримані результати мають достатньо високий ступінь обґрунтованості. Дисертант використав значну кількість наукових досліджень, дослідив становлення проблематики, сформулював самостійні висновки.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням Салазського О.С. дає підстави стверджувати, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до робіт такого характеру.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем зловживання правом як поведінки учасника цивільних відносин. Автором здійснено власні напрацювання та зроблено на їх підґрунті висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних результатів дисертаційного дослідження.

Серед положень дисертації, які характеризуються елементом новизни та, на наш погляд, допомагають вирішити низку важливих теоретичних проблем, слід окремо зупинитися на таких результатах дослідження.

Насамперед слід відзначити, що автором здійснено ґрунтовний аналіз доктринальних підходів до розуміння зловживання правом, що дозволив систематизувати наукові концепції та обґрунтувати власне бачення правової природи цього явища. Такий підхід свідчить про належний рівень опрацювання наукової літератури та чинного законодавства.

Позитивно оцінюється запропонований автором підхід до розуміння зловживання правом через взаємозв'язок суб'єктивного цивільного права, меж його здійснення, мети надання права та принципу добросовісності (с. 41). Доречним є виведення ознак зловживання правом саме із системного аналізу законодавства, а не лише з доктринальних конструкцій. Автором виокремлено

чотири обов'язкових ознаки зловживання правом (здійснення особою належного їй суб'єктивного цивільного права, недобросовісність, шкода та здійснення права всупереч меті його надання), що істотно підвищує визначеність застосування ч. 3 ст. 13 ЦК України та сприяє уніфікації судової практики (п. 2 новизни).

Обґрунтованою є позиція автора, що об'єктом зловживання може бути саме суб'єктивне цивільне право, а не будь-яка юридична можливість особи. Таке розмежування має не лише теоретичне, а й істотне практичне значення, оскільки запобігає необґрунтованому поширенню конструкції зловживання правом на процесуальні права, секундарні права чи елементи правоздатності (п. 3 новизни, с. 99).

Заслуговує на підтримку висновок автора про те, що недобросовісність сама по собі не становить зловживання правом. Автор переконливо доводить, що вона є лише необхідною складовою, яка повинна поєднуватися із здійсненням суб'єктивного права та завданням шкоди. Такий підхід відповідає принципу правової визначеності та дозволяє уникнути довільного використання категорії зловживання правом.

Науково обґрунтованим є висновок дисертанта про те, що загальними цивільно-правовими наслідками зловживання правом є зобов'язання особи припинити зловживання правом та відмова в захисті цивільного права або інтересу. Відмова в захисті права не припиняє самого суб'єктивного права, а лише позбавляє особу можливості його примусового судового захисту в конкретній правовій ситуації (с. 164).

Позитивно слід оцінити те, що результати дослідження завершуються не лише теоретичними висновками, а й конкретними пропозиціями щодо внесення змін до Цивільного кодексу України. Запропонована редакція статті 13 ЦК України є логічним продовженням авторської концепції та свідчить про практичну спрямованість дисертаційного дослідження (с. 212).

Ознайомлення з дисертаційною роботою дає підстави зробити висновок, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до цього виду робіт.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в десяти наукових працях, зокрема в шести наукових статтях у виданнях України, визначених фаховими з юридичних наук, у чотирьох тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях і на всеукраїнському круглому столі.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Салазського О.С. відповідає нормативно визначеним вимогам, зокрема Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261, та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. Оформлення дисертації відповідає вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40.

Відсутність порушення академічної доброчесності. У дисертації викладено зміст власних досліджень автора, наявні посилання на джерела інформації, висновки, твердження інших авторів, дотримано вимог законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

У роботі не виявлено порушень академічної доброчесності, які могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертацію, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення та позиції, які мають дискусійний характер, а саме:

1. Дискусійною видається позиція автора (с. 119-120), відповідно до якої застосування приватноправових наслідків зловживання суб'єктивним цивільним правом за загальним правилом потребує встановлення шкоди, завданої правам або охоронюваним законом інтересам іншої особи. Автор фактично надає шкоді значення обов'язкової ознаки конструкції зловживання правом. Такий підхід є дискусійним, оскільки в сучасній судовій практиці зловживання правом нерідко констатується і за відсутності вже заподіяної шкоди, якщо встановлено очевидну недобросовісність поведінки та використання права всупереч його призначенню.

2. Автор зробив висновок, що категорія зловживання правом не охоплюється поняттям «зміст правочину» у розумінні ч. 1 ст. 203 ЦК України, а тому сама по собі не може бути підставою для визнання правочину недійсним (с. 153-158, 164). Такий підхід є логічно аргументованим, однак залишається дискусійним з огляду на сформовану практику Верховного Суду щодо фраздаторних правочинів, у якій положення ст. 13 ЦК України застосовуються у системному зв'язку із загальними засадами цивільного законодавства. Тому ця теза потребує додаткового обґрунтування.

3. Науковий інтерес викликає запропонована автором нова редакція статті 13 ЦК України, однак окремі законодавчі пропозиції потребують додаткової аргументації. Насамперед це стосується використання категорії «явно несправедливий результат», зміст якої має оціночний характер і потребує подальшої нормативної конкретизації та визначення чітких критеріїв її застосування, що сприятиме забезпеченню однакової правозастосовної практики (с. 165, 214).

Зазначене не знижує високого наукового рівня дисертації. Здобувач проявив самостійність у розробленні складної наукової проблеми, провів теоретичний аналіз і отримав вагомі наукові результати. Опубліковані наукові праці здобувача відображають основні положення дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Салазського Олександра Степановича на тему «Зловживання правом як поведінка учасника цивільних відносин» є науково обґрунтованою, має теоретичне і практичне значення, а отже, є завершеним самостійним науковим дослідженням, що відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор **Салазський Олександр Степанович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Рецензентка:
професорка кафедри приватного права
Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Ірина СЕРДЕЧНА